

3 Den tredje del af tegnet, skriften, har meget få egentlige signaler såsom metaforer som jeg omtalte i o. Derimod er der adjektiver, som jo også er skriftsignaler i hobetal. Aktørerne fra hvert univers får hæftet en masse værdiladede adjektiver på sig, der netop tillader os at afgøre den endelige valorisering. Natur-aktøren Beatrix karakteriseres således af "beauté", "admirable", "pauvre", "malheureuse"; Kulturaktøren François af "horrible", "exécré", "affreux", "monstre" etc. Vi har altså i skriften en tydelig euforisering af Naturen, der vinder over dysforiseringen i narrationen, og en dysforisering af Kulturen der vinder over euforiseringen i narrationen.

3.1 Med denne dysforisering af Kulturen sker der en dysforisering af askesen som omtalt i 1, og mere eller mindre explicit en tilsvarende euforisering af kristendommen som den tidligere er søgt difineret.

Et forsøg på at samle trådene til en koherent tolkning vil da gå ud på at det gode: klasseløshed, tolerance, frihed, er behersket af det onde: klas-sesamfundets side, mens den kristne religion, kristendommens ideer, står på klasseløshedens side.

Her går det galt for omvæltningen af klassesamfundet, revolutionen, fordi den søges gennemført af et enkeltindivid, som de magthavende kan dømme ved en domstol under dække af at det er en almindelig strafferetssag ved at henføre til den unge adelsmand, der myrdede sin mor for at få penge. (En sådan kamoufleret politisk proces kan findes mange steder hos Stendhal, således i La Duchesse de Palliano og i Rødt og Sort; desuden er det svært at lade være med at tænke på Sofiegården.)

Men at individet intet magter overfor Kulturen, lader til at indses af Beatrix (ligesom af Julien Sorel) da hun umiddelbart før henrettelsen tilsyneladende føler trang til at solidariser sig med den menneskemasse, der er mødt op for at overvære henrettelsen, af sympati for Beatrix. "La signora Beatrix considérait qu'il n'était pas convenable de paraître sur l'échafaud, aux yeux de tout le peuple, avec les riches habillements qu'elles [Beatrix og moderen] portaient." (p.212). Og dog er det jo netop ikke Beatrix der solidariserer sig men den skrivende person, ham der ved hjælp af tegnet søger en kommunikation med andre, i strid med den myte der ligger til grund for denne kronik.

4 Målet med denne textteori er at søge at få myterne expliciteret. Så kan vi nemlig lettere gøre os fri for dem.

DEBAT

Litteraturvidenskabens teoretiske problematik synes for tiden tyngt af en dobbelt dødvægt: på den ene side en transcendental realisme, eller "bistorisme", på den anden side en transcendental formalisme, eller "strukkturalisme". Kun en dialektisering indfattende såvel "formale" som "reale" aspekter vil give dem den mening de har i en dialektisk virkelighed, som hverken udelukker "formalitet" eller "realitet". Men hvordan, på hvilke og hvis betingelser? Jørgen Egebak har redigeret følgende diskussion og skrevet dens oplæg:

Jørgen Egebak

"Historisme" og "strukkturalisme"

Denne artikel skal medvirke til at rejse diskussion om mulighederne for at udvikle en historisk litteraturforskning. Ved en sådan forstår jeg i denne forbindelse en beskrivelse af tilstande og forandringer i det litterære materiale, hvor faktorer af såvel litterær som i gængs forstand ekstra-litterær art er taget i betragtning når de kan vises at have væsentlig betydning. Altså ikke nødvendigvis en forskning der retter sig mod fremstilling af en nationallitteraturs hele udvikling, men på den anden side en forskning der kan beskæftige sig med en enkelt tekst i relation til dens kontekst og situation. Beskrivelsen skal desuden være acceptabel ud fra begreber om humanistisk videnskabelighed som jeg vil antyde senere.

Rimeligvis må det først undersøges, hvilke muligheder den eksisterende litteraturvidenskab giver, et formål der hverken kan eller skal opfyldes tilfredsstillende i den følgende fremstilling; men det er efter hensigten at der lægges mere vægt på den aktuelle situation end på evt. mere præcise fremtidsperspektiver. Om de to i titlen angivne orienteringer hævder jeg for det første at de eksisterer og er væsentlige både i det lokale og det internationale miljø og dernæst at et samarbejde med historisk sigte mellem dem er muligt, en påstand som støtter sig til en opfattelse af hvad der er fælles erkendelsesmæssige vilkår.

1 DEN POLEMISKE SITUATION

De respektive parter kendetegnes udadtil bl.a. ved deres forestillinger om hinanden. Historisk orienterede frakendes ret til betegnelsen "videnskab", mens strukturalister får heftet skældsordet "gold teori" på sig. Heri ligger to berettigede krav: den litterære beskrivelse skal være adækvat, og den skal være så præcis som formålstjenligt og muligt. Imidlertid er de negativt følelseladede ord udtryk for en snæverhed i anskuelsen, som man ganske vist til dels kan betragte som et følgefænomen til den koncentrerede opmærksomhed videnskabelig udvikling lægger beslag på, men som på længere sigt er risikabel fordi den kan hæmme udviklingen af nye videnskabelige områder.

Af de to orienteringer er den strukturalistiske for tiden dominerende. Den samler almindelig interesse om sig, ikke mindst p.gr.a. forventningerne til fremtiden. Det kan diskuteres om disse er berettigede. Træk ved humanistisk-videnskabelig erkendelse lader formode, at de aktuelle antydninger ikke er absolut gyldige i et sådan perspektiv, hvormed ikke er sagt at det skulle være ufrugtbart at fortsætte arbejdet efter strukturalistiske principper overhovedet.

I øjeblikket synes der at være et miljø under opbygning hvor der er fare for at man bekræfter sig selv og andre i formodningen om at det man nu beskæftiger sig med principielt er tilstrækkeligt, mens ingen længer er opmærksom på de problemer man fra begyndelsen afskar sig fra at behandle. Her tænkes ikke alene på problemer ved det historiske synspunkt i snævre forstand, etablering af en diakronisk betragtningsmåde over for de specielt litterære fænomener. Der tænkes særlig på de væsentlige aspekter litteraturvidenskaben udelukker fra sit beskæftigelsesråde når den for at kunne udvikle sig som videnskab koncentrerer sig om det særligt litterære, litterariteten.

Det er nok delvis p.gr.a. sin traditionsbundne karakter den historiske orientering er mindre tilbøjelig til teoretiske og metodiske overvejelser end den strukturalistiske der har været i færd med at konsolidere sig i en forholdsvis kortere årrække.

Men et andet forhold er vigtigere. Historiske overvejelser af teoretisk-metodisk art kan ikke føres med en stringens der måler sig med strukturalisternes, fordi sådanne overvejelser hos historikerne ofte overskrider grænserne mellem de nuværende fagområder. Hvor dette er tilfældet må det ses som en følge af forudsætningerne for den historiske orientering at videnskabelige spekulationer ikke foregår på et abstraktionsniveau og med en grad af logisk sammenhæng på højde med strukturalismens. Dér hører disse videnskabelige kvaliteter til forudsætningerne. Det kan få uheldige konsekvenser for historikeren hvis han ikke er klar over dette. Giver han sig til at vurdere resultaterne efter andre normer end dem der ligger i bestræbelserne kan sammenhængen mellem erkendelsesteoretisk basis, fagvidenskabelig teori og fagvidenskabelig praksis gå tabt, hvilket selvfølgelig kun er at beklage såfremt den historiske orientering har en væsentlig funktion.

Hos begge parter, men på forskellig måde, kan der altså ske en forflygtigelse af grundlaget. For strukturalisternes vedkommende bliver konsekvensen i værste fald en absolutering af for øjeblikket herskende synspunkter, for historikernes vedkommende bliver konsekvensen, ligeledes i værste fald, uinteressant stofindsamling eller private spekulationer. Jeg mener denne risiko er til stede, ikke så meget for den enkelte selvstændigt arbejdende forsker, men for det forsknings- og undervisningsmæssige miljø som helhed. Derfor bør principielle overvejelser komme offentligt frem og om muligt gøres frugtbare inden for miljøet.

Så længe den uenighed der kommer til udtryk i den aktuelle situation ikke ses på baggrund af erkendelses- og videnskabsteoretiske forudsætninger må den betragtes som overfladisk. At frontdannelsen kan frembringe enighed inden for parterne, som der ikke altid er reelt grundlag for, får det til at tage sig ud som om parterne befinder sig så langt fra hinanden at videnskabeligt samarbejde er umuligt. Hertil må igen bemærkes at det kan man først udtale sig om når parterne har gjort sig deres grundvidenskabelige opfattelser klart.

II VIDENSKABSTEORETISK EKSURS

Det er ikke mindst væsentligt at man overvejer med hvilken sikkerhed litteraturvidenskaben kan efterprøve beskrivelsen af litterære fænomener, og i den forbindelse er det et spørgsmål hvilken præcisionsgrad man kan forvente at opnå ved begrebsdannelsen under hensyn til kravet om at beskrivelsen skal være adækvat, dvs. angive egenskaber som svarer til egenskaber ved objektet og som anses for væsentlige.

En videnskab kan bl.a. betragtes som en samling udsagn om et afgrænset emne, således at den logiske sammenkædning af disse udsagn angiver den orden fænomenerne indgår i på den pågældende videnskabs undersøgelsesområde. Udsagnene har karakter af påstande, og spørgsmålet om muligheden for at efterprøve dem er først og fremmest et spørgsmål om arten af de metoder der kan anvendes hertil. Hvilke muligheder der er bestemmes afgørende af forholdet mellem forskningens subjekt og objekt. Herpå beror det altså i hvilket omfang det er muligt at opfylde et objektivitetskrav af naturvidenskabelig type: iagttagelserne skal være uafhængige af individuelle træk hos den der gør iagttagelserne, og de skal være reproducerbare. I takt med mulighederne for at opfylde dette krav stiger mulighederne for at generalisere iagttagelserne eller hypoteserne og nå til en generel teori for det videnskabelige område. Det er min opfattelse at en relativt skarp adskillelse af subjekt og objekt som i naturvidenskaberne ikke er mulig i de humanistiske videnskaber hvis beskrivelserne skal være adækvate. Mulighederne for at nå til generelle teorier er følgelig heller ikke lige store i de to videnskabstyper.

Naturvidenskaberne har valgt at beskæftige sig med kvantitative og målelige egenskaber ved naturen, hvilket muliggør en efterprøvning af de videnskabelige påstande i eksperimentelle situationer. Man kunne tænke sig et tilsvarende valg i litteraturvidenskaben der på den måde utvivlsomt kunne opnå en objektivitet efter naturvidenskabelige mål. Sådanne undersøgelser eksisterer også, men har normalt ikke stor interesse, hvilket tyder på at en beskrivelse af sådanne egenskaber ikke er en adækvat beskrivelse af litteraturen.

For så vidt litteraturvidenskaben er en humanistisk videnskab kan man finde ansatser til en beskrivelse af dens emne og potentielle videnskabelig-

hed i nogle bemærkninger om humanistisk videnskab i almindelighed. En mere præcis afgrænsning af litteraturvidenskabens emne vil jeg i øvrigt lade ligge.

Det er påfaldende at videnskabshistoriens eksempler på teorier, som kun har været regnet for gyldige i kort tid, fortrinsvis kommer fra humanistiske videnskaber, mens eksempler på det modsatte først og fremmest er fra de aprioriske videnskaber og naturvidenskaberne. Den euklidiske geometri blev accepteret som apriorisk gyldig endnu af Kant og har således fungeret et par årtusinder. Den moderne atomfysik har endvidere ikke betydet total forkastelse af den klassiske fysik, men indordningen af den som et specialtilfælde ved makroobjekter. Til sammenligning, fra historieforskningen, den positivistiske adskillelse af forskningens forløb i en analytisk, kildekritisk fase og en syntetisk der har sit udspring i slutningen af forrige århundrede og nu er anfægtet af en strukturel betragtningsmåde. Eller, fra psykologien, den behaviouristiske teori om tænkningen som bevægelser i taleorganerne, fra begyndelsen af dette århundrede, i dag stort set regnet for en meningsløshed. Eller fra litteraturvidenskabens historie f.eks. de stærkt afvigende opfattelser gennem tiden af Aristoteles' synspunkter på de kvalifikative dele ved epos og tragedie: fra renæssancepoetikkerne over Addison til the Chicago critics. Man kan da spørge hvilke særlige problemer der evt. møder humanistisk videnskab. Et svar kan som anført søges i forholdet mellem forskningens subjekt og objekt og i de vilkår for efterprøvelse af videnskabelige påstande som dette medfører.

Nu kan man ganske vist tænke sig at den humanistiske tradition for at undlade eksplicitering og logisk sammentænkning af de teoretiske forudsætninger på et højt abstraktionsniveau er med til at vanskeliggøre udviklingen af generelle teorier. Her er en mulighed for psykologisering og individuel udspaltning af forskningsområderne i en sådan grad at det vanskeliggør samarbejde. Men dette kan for det første ikke nødvendigvis være bindende for fremtiden, og for det andet kan en psykologisering der følger af varierende begrebsanvendelse hos forskerne ikke være tilstrækkelig forklaring på vanskelighederne ved at opstille generelle teorier.

Særlige træk ved humanistiske forskningsobjekter bevirker imidlertid en relativt høj grad af psykologisk aktivisering hos forskeren. Ikke sådan at forstå at introspektionen skulle være eneste middel til at opnå viden om objekterne, men sådan at en fase i erkendelsen er knyttet til dette psykologiske fænomen. En i denne forbindelse vigtig forskel på naturvidenskab og humanistisk videnskab ligger i at naturvidenskabelige objekter eksisterer uden for den menneskelige bevidsthed og i at deres udvikling ikke er indeholdt i den menneskelige bevidsthedsudvikling, mens humanistisk-videnskabelige objekter er integrerende dele heri. De hyppige revisioner af humanistiske teorier kunne føres tilbage til dette forhold, og ud fra dette ville det og-

sk være muligt at forklare den kompleksitet ved humanistiske videnskaber der får nogle til at frakende dem navn af videnskab.

Ud fra dette synspunkt ligger vanskelighederne ved at opstille generelle teorier for humanistiske områder altså i at objekterne har betydning for bevidstheden inden de bliver genstand for videnskabelig undersøgelse, og i at de fortsat har det for videnskabsmanden. Vanskelighederne går da mere præcist på spørgsmålet om hvordan den humanistiske videnskabsmand skal kunne skelne mellem det der er betydning for ham og det der er betydning ved objektet, og på spørgsmålet om hvordan han skal kunne skelne mellem universel og partiel gyldighed for den orden mellem fænomenerne han beskriver (jfr. L. Sebag: *Marxisme et structuralisme*, 1964, s. 231 - 32). En af konsekvenserne er at den enkelte humanistiske forsker eller gruppe af forskere har mulighed for at acceptere eller forkaste fænomener som væsentlige for en given videnskabelig undersøgelse — og acceptere eller forkaste en given afgrænsning af et videnskabeligt undersøgelsesområde — ud fra den psykologiske og sociale situation vedkommende befinder sig i.

I almindelighed kan man sige at de problemer der opstår for videnskab af enhver art ved at den er placeret i en bestemt historisk, social og dermed psykologisk situation dækker et bredere område af humanistisk-videnskabelig aktivitet end af naturvidenskabelig, hvor de historisk-soziale forhold især har indflydelse på samfundets indstilling til forskningen og dermed på dens økonomiske vilkår og prioriteringen af forskningsopgaverne.

For litteraturvidenskabens vedkommende kommer der yderligere problemer til som følge af at objektet er sproglige ytringer og af at såvel teori som iagttagelser må formuleres sprogligt. Den bevidstgørelse af forhold ved en tekst der er nødvendig, såfremt man ikke vil nøjes med en intuitiv accept eller forkastelse af en påstand, men ønsker en kritisk undersøgelse, kan kun finde sted gennem en sproglig eksplicitering. En sådan medfører reduktion, ordning og evt. proportionsforskydning blandt de mere eller mindre intuitivt opfattede fænomener. Det videnskabelige begrebssystem kan få indflydelse på formuleringen, således at den påstand der skal efterprøves kommer til at bestemme bevidstgørelsen af det materiale den skal efterprøves på.

Denne evt. deformation af objektet i den videnskabelige beskrivelse kan især ses som en risiko ved relativ overvægt under forskningsprocessen på den første af de to polære muligheder, deduktion og induktion. Lægges der omvendt relativt større vægt på induktionen viser det sig vanskeligt at nå til selv mindre fænomenomfattende udsagn. Litteraturvidenskab er traditionelt først og fremmest en ideografisk videnskab og har derfor kunnet gå overvejende induktivt frem. Skal den i et vist omfang blive en nomotetisk videnskab, hvilket er nødvendigt ved et litteraturhistorisk projekt af større omfang, må der i højere grad lægges vægt på det deduktive princip og sø-

ges en kombination af principperne, således at der mest muligt sker en op-hævelse af ulemperne ved det ene og sikring mod risikomomenterne ved det andet.

Uanset at emnevalget er forskelligt og uanset teoretiske og metodiske forskelle i øvrigt er det min opfattelse at de to orienteringer, historismen og strukturalismen, begge er undergivet de fundamentale vilkår for humanistisk-videnskabelig erkendelse som jeg har skitseret, og at der således højst kan blive tale om gradsforskelle mht. videnskabelighed. En nærmere omtale af dem kan vise at det er tilfældet.

III HISTORISME

Sine danske forbilleder har historismen i f.eks. Vilhelm Andersen og Ejnar Thomsen. Derved rækker den tilbage til det 19. århundredes individualistiske humanisme, hvilket er en del af forklaringen på dens interesse for forfatterpersonligheden.

En litteraturhistorie som Vilhelm Andersens, eller en der bygger på tilsvarende principper, er i dag ikke videnskabeligt acceptabel, hvor interessant den ellers måtte være som udtryk for en fremragende læser. Her kan den tjene som typeeksempel.

Bortset fra periodiseringskriterierne, der rummer problemer for sig, er princippet i en sådan litteraturhistorie monografisk. Det er primært de litterære udtryk for forfatterindividernes tolkning af tilværelsen der interesserer. Etableringen af en årsagsforbindelse mellem liv og værk bliver et væsentligt led i beskrivelsen. I videre perspektiv er det imidlertid ikke blot individernes udvikling der fremstilles, men udviklingen i ånds- og kulturhistoriske forhold sådan som den er repræsenteret ved de fremragende forfattere. På dette område manifesteres i nogle tilfælde litteraturhistorikernes nationale og folkeopdragende interesser.

I området mellem liv og værk, åndeligt klima og forfatterindivid udfolder litteraturhistorikerens socialt filosofisk og psykologisk betingede forudsætninger sig mere eller mindre klart tilkendegivet. Liv-værk-forbindelsen begrundes i en forestilling om at det er muligt, i det mindste indirekte, at iagttage hvad foregår i forfatterens psyke mens et litterært værk bliver til, og bag beskrivelsen af en sammenhæng mellem forfatter og ånds- og kulturhistoriske forhold ligger bl.a. den antagelse at en forfatter indtager samme stilling i den aktuelle debat som han gør i sin egenskab af forfatter til poetiske tekster. Individet er principielt en identisk og konstant størrelse i den art litteraturhistorie.

Ud fra de videnskabsteoretiske overvejelser i foregående afsnit melder der sig en række relevante spørgsmål. Hvilken gyldighed kan man tillægge

de anvendte psykologiske forudsætninger? Finder den sammenfattende beskrivelse af biografiske, litterære, ånds- og kulturhistoriske forhold ikke sted på grundlag af for enkle forestillinger om kausalrelationer? Er beskrivelsen af det ene område ikke bestemt af beskrivelsen af det andet? Sker der ikke en sammenblanding af hvad man kunne kalde analyse, beskrivelse af betydningsmæssige henvisninger inden for tekstens sammenhæng, og hvad der kunne kaldes fortolkning, beskrivelse af betydningsmæssige henvisninger fra teksten til betydninger ved fænomener uden for den, uden tilstrækkeligt hensyn til mediernes forskelligartethed, deres forskellige grad af kompleksitet og antallet af de områder der indgår i beskrivelsen?

Selv hvor interessen i den nyere litteraturhistorie i nogen grad er flyttet fra forfatterindividet til de litterære motiver, genrer og stiltræk er nogle af disse punkter fortsat diskutabile. Samtidig indskræpes en række andre spørgsmål. Når emnet ikke længer først og fremmest er forfatterpersonlighederne, men de litterære karakteristika ved værkerne og i bestemte tidsafsnit, så kan materialet ikke vælges alene efter kvalitetskriterier, og mens det før var muligt, men ganske vist tvivlsomt, at anvende generationskriterier ved opstilling af den rækkefølge emnets dele skulle behandles i så må det afgørende her bl.a. være den hyppighed som de litterære karakteristika optræder med.

Med det forhold at opmærksomheden rettes med de litterære fænomener følger en understregning af behovet for en fagterminologi, og det bliver et problem hvordan man kan fremstille en litteraturhistorisk sammenhæng ud fra litterære karakteristika alene. Ændringer kan nok, som ofte sket, beskrives som reaktioner mod konventionalisering af litterære træk, men hvilke faktorer bestemmer at reaktionen får sin særlige udformning i de enkelte tilfælde? Litteraturens forhold til andre menneskelige aktiviteter trænger sig på når de litterære fænomener er skilt ud til særlig behandling. Med baggrund i en litteraturvidenskabelig tradition af ideografisk art er det konsekvent at forholde sig skeptisk over for muligheden af at give en samlet fremstilling af litterære, ideologiske og sociale forhold der tilfredsstiller de terminologiske krav man nu ønsker at stille.

Bygger man på et grundlag som det her skitserede og finder man det væsentligt at tage ideologiske og sociale forhold i betragtning, så må den litteraturhistoriske bestræbelse altså gå ud på at give en syntetiserende beskrivelse af de anførte vidt adskilte områder. Traditionelt måtte det ske overvejende induktivt, hvilket som anført ville give sådanne klassifikationsproblemer at metoden må anses for utilstrækkelig. En særlig undersøgelse af hvert af de områder der skal danne grundlag for syntesen er påkrævet; dernæst er det nødvendigt, både ved beskrivelsen af det enkelte område og ved syntesen, at føje det deduktive princip til det induktive.

For at kunne gruppere fænomenerne i et basisområde og sætte dem i for-

hold til hinanden må man stille spørgsmål af typen: hvis X har egenskaben p så er X en Y, hvor definitionen af disse er givet på forhånd. Også syntesens begreber må defineres hypotetisk og undersøges i forhold til basisområderne, og der må desuden søges udarbejdet regler for syntetiseringsprocessen. Uden at der i øvrigt skal tages stilling til periodebegrebet kan dette centrale litteraturhistoriske begreb antydningvis illustrere nogle af vanskelighederne. Periodebegrebet bliver et samlebegreb for fællestræk ved basisområderne som de fremtræder på et relativt højt abstraktionsniveau. Dette aktualiserer problemer ved den abstraktionsproces der finder sted ved overgangen fra de konkrete fænomener i et basisområde til syntesen og problemer mht. forholdet mellem periodebegrebet og de konkrete fænomener når begrebet evt. skal anvendes til afgørelse af om et givet værk falder inden for den periode begrebet betegner, eller om begrebet evt. skal modificeres under hensyn til konkrete fænomener. Hertil kommer så igen de problemer ved den mere eller mindre individuelle psykologiske aktivisering som er omtalt i foregående afsnit.

Man kan betvivle muligheden af at nå til en tilstrækkeligt entydig, praktisk afslutning af syntesen i tilfælde hvor begge principper er taget i brug, men vægten overvejende lagt på induktionen. Hvor det deduktive princip er overvejende kan syntesen på den anden side nærme sig den tomme formalisering, forstået som et ganske vist præcist, men i forhold til objektet inadaquat begreb. En tilnærmelsesvis ligeberettiget placering af de to principper i forskningsprocessen og en stadig vekslen mellem dem, således at de ved induktionen fremkomne resultater korrigeres af de deduktivt fremkomne resultater og omvendt, synes at være en mulighed der også kan fungere som kontrol over for den omtalte psykologiske aktivisering.

IV STRUKTURALISME

Hvis den objektivitetsstræbende strukturalistiske litteraturvidenskab skal blive en historisk videnskab kommer den til at stå over for tilsvarende vanskeligheder, men er kommet til dem ad en anden vej. Denne opfattelse hænger selvfølgelig sammen med synspunktet, at den begrænsning af emnet til litterariteten der er en forudsætning for objektivitetsbestræbelserne er en ufrugtbar begrænsning, og at man ved, som det sker her, at lægge overvejende vægt på deduktionen i unødvendigt høj grad risikerer at deformere emnet i beskrivelsen.

Sædvanligvis betragtes den strukturelle lingvistik som en af de væsentligste forudsætninger for strukturalismen i litteraturvidenskab. Den konstituerer sit videnskabelige emne på en måde der svarer til den Saussure og efter ham Hjeltslev og andre anvendte ved at indføre skellet mellem la

langue, sprogsystemet, og la parole, sprogbrugen. En sprogvidenskab var efter Saussures opfattelse kun mulig hvis den beskæftigede sig med det der var specielt for sproget og ikke samtidig emne for andre videnskaber, altså sprogsystemet.

Den tidlige strukturelle lingvistik var synkronisk, hvilket har forbindelse med Saussures langue-begreb der betegner et virtuelt system hvis elementer står i gensidigt afhængighedsforhold og som helhed er overordnet sprogbrugsfænomenerne. For så vidt sprogvidenskab ser systemet i denne forstand som sit emne tager den altså nok dynamiske, men ikke historiske aspekter ved sproget i betragtning. Imidlertid er langue- og parole-begreberne således afhængige af hinanden at de kun kan defineres ved hjælp af hinanden, og det måtte da være konsekvent at undersøge funktionsforholdet mellem de to aspekter ved sproget. Herved ville man komme ind på hvordan ændringer i sprogbrugen gennem tiden medfører ændringer i sprogsystemet. Men hovedindtrykket er at sprogvidenskab tidligt oftest behandlede systemaspektet i relativ isolation; det var hvad der kunne konstrueres systematisk og beskrives objektivt, altså uden hensyn til den enkelte forskers individuelle forudsætninger.

Den tidlige litteraturvidenskabelige strukturalisme og en stor del af den aktuelle er som den omtalte del af den strukturelle lingvistik ahistorisk orienteret og er det som en konsekvens af systemsynspunktet. En nydannelse som Noam Chomskys udvikling af den generative grammatik, der indeholder såvel system- som manifestationssynspunktet, forekommer ikke at have haft nogen afgørende indflydelse på litteraturvidenskab.

Litterariteten var målet for den strukturalistiske litteraturvidenskab som de russiske formalister søgte at udarbejde, en bestræbelse man genfinder i den aktuelle strukturalisme hos bl.a. Tzvetan Todorov der sammen med Roland Barthes skal tjene som eksempel her. For Todorov er den litterære analyses område begrænset til de funktionelle relationer mellem tekstens tegn der danner et lukket system. Ganske vist er læserens fortolkning nødvendig og reelt uafsluttelig, men den er ikke tilgængelig for litteraturvidenskabelig undersøgelse. Efter Todorovs opfattelse er det ikke alene ønskeligt, men også muligt at undgå værdidomme om teksten. Vurderingen ansues som et led i den konkrete læseroplevelse som han ikke beskæftiger sig med. Uden for den litterære analyse i egentlig forstand falder også betydninger fra sekundære systemer i det sociale og kulturelle liv. Hvad angår en strukturel poetik skal den beskæftige sig med de særlige egenskaber ved den litterære discours og hverken med det konkrete værk eller den konkrete oplevelse af værket, der betragtes som en af flere mulige realisationer af en abstrakt struktur. På tilsvarende måde som ved adskillelsen af langue og parole sker der her en adskillelse af et system som er poetikkens emne og en realisation som ligger uden for det videnskabelige undersøgelsesområde. (Jfr.

Communications, 1964, 4, s. 35 - 36; Qu'est-ce que le structuralisme? 1968, s. 102).

Roland Barthes' indstilling svarer i princippet til Todorovs mht. det forhold at den litterære analyse skal beskæftige sig med tekstens "immanente" aspekter. Efter mønster fra lingvistikken skelner Barthes i Introduction à l'analyse structurale des récits (Communications, 1966, 8) mellem forskellige beskrivelsesniveauer. I fortællingen er der tre: funktionsniveauet, handlingsniveauet og fortællingsniveauet. Hvert af disse niveauer får sin betydning ved at være integreret i et niveau med højere grad af betydningsmæssig kompleksitet. Fortællingsniveauet er det mest komplekse man efter Barthes opfattelse kan beskæftige sig med uden at bryde med den forudsætning at teksten betragtes som et afgrænset tegnsystem, og dermed det mest komplekse man kan beskæftige sig videnskabeligt med. Samtidig er han vidende om at fortællingen indgår i en kommunikationssituation hvor den henviser til en omverden den som helhed får betydning fra.

De fænomener som strukturalisterne hermed bortvælger fra litteraturvidenskabens beskæftigelsesområde overlades til den mere traditionelle litteraturvidenskab og til hermeneutikken, hvis videnskabelige status i og med dette er anfægtet.

Strukturalisternes valg er begrundet i den antagelse, at for at kunne konstituere sig som videnskab må litteraturvidenskabens komme til enighed om hvilke fænomener der hører ind under dens emne. Et strengt strukturalistisk synspunkt kan kun anlægges hvis funktioner og dermed elementer kan afgrænses og betragtes systematisk. Den forudsætning at fænomenerne skal kunne beskrives objektivt, der på sin side er forudsætning for ønsket om at afgrænse emnet på denne måde, fører videre til forsøget på at overføre modelbegrebet fra de eksperimentelle videnskaber sådan at litteraturvidenskabens bliver overvejende deduktiv. Dette har desuden sin begrundelse i det store antal tekster der indgår i området. Ved den deduktive fremgangsmåde begrænses emnet altså til de fænomener der kan subsummeres under begreberne i det teoretiske system. Emnet er identisk med beskrivelsen af det og hvad der kan beskrives er bestemt af de begreber der indgår i systemet.

Mht. videnskabelighed er dette klart nok en gevinst idet en høj grad af præcision kan opnås ved at man definerer begreberne i forhold til hinanden inden for systemet. Kravet til præcision i denne forstand er imidlertid ikke det eneste der må stilles. Beskrivelsen af emnet ved hjælp af begreberne skal også være adækvat. Men er det berettiget at afgrænse emnet på denne måde?

Hvis begreberne betragtes som hypotetiske og teorien skal have erkendelseseffekt over for de litterære tekster forudsætter det enten at begreberne ikke er særligt præcist definerede eller at man har mulighed for efterprøve de hypotetiske påstande på materialet. Er det første tilfældet får man

vanskeligheder f.eks. med en klassifikation af fænomenerne, og det andet har man som anført ikke samme mulighed for som i de eksperimentelle videnskaber. Under forudsætning af at videnskabelige iagttagelser skal være reproducerbare og hvis man tilstræber en klassifikation af fænomenerne og en generel teori for området er det ganske vist en illusion når historismen, som det ofte er blevet hævdet, har større erkendelseeffekt end strukturalismen. Men på den anden side er det et spørgsmål om den strukturalisme der hævder at beskæftige sig med "immanente" aspekter ved de litterære tekster på en objektiv måde dermed opfylder forudsætningerne for at nå til en klassifikation og generalisation af tilstrækkeligt væsentlige fænomener. Spørgsmålet har direkte tilknytning til to påstande hos Barthes og Todorov. Er det muligt at neutralisere læserens fortolkning af teksten sådan at værdidomme ikke skal tages i betragtning, og er det tilstrækkeligt til afgrænsning af undersøgelsesområdet at hævde at eksempelvis først fortællingen som helhed indgår i en kommunikationssituation hvor den får betydning fra en omverden?

Immanensprincippet er forudsætning for at objektivitetskravet kan opfyldes. — Det forhold der i litteraturvidenskabens nærmest svarer til opretholdelsen af identiske betingelser over en forsøgsrække i de eksperimentelle videnskaber er muligheden for at arbejde med det samme materiale ved flere lejligheder og mellem flere forskere. Objektivitetskravet må forstås som et krav om intersubjektivitet. Men hvor mange eller hvor få medlemmer skal den gruppe omfatte som må opfylde dette krav? Det er berettiget at stille dette spørgsmål eftersom forskerens individuelle forudsætninger utvivlsomt spiller en rolle. I den forbindelse kan man genkalde sig Esbern Krause-Jensens kritiske spørgsmål. Isoleringen og definitionen af de elementer strukturalisterne betragter som relevante og væsentlige forudsætter en bevidsthed som differentierer funktionsforskellene mellem elementerne: "Må man ikke forstå det litterære materiale for at kunne beskrive det?" (Kritik, 1969, 11, 5. 129). I så fald er der tale om en overskridelse af immanensprincippet. Hvis man videre i analogi med de eksperimentelle videnskaber betragter det teoretiske system som hypotetisk-deduktivt, så er teorien gyldig så længe ingen væsentlige iagttagelser strider imod den. Er svaret på ovenstående spørgsmål positivt så er vurderingen af hvad der skal anses for væsentlige iagttagelser i denne forbindelse overladt til de forskere, der indgår i diskussion om vedkommende problem. — Mht. værdidomme kan parentetisk bemærkes at der hos de omtalte strukturalister synes at være impliceret en sådan, svarende til den der er fremherskende hos de autonomistiske nykritikere og formuleret således: "Our criterion is inclusiveness: 'imaginative integration' and amount (and diversity) of materials integrated" (Wellek a. Warren: Theory of Literature, 1956³, s. 243).

I praksis viser det sig i nogle situationer vanskeligt at blive enig om hvad

der skal betragtes som væsentlige aspekter ved en tekst eller en gruppe af tekster — eller ved det litterære materiale i almindelighed.

Paul Ricoeurs kritik af strukturalismen gælder ikke specielt den strukturalistiske litteraturvidenskab, men først og fremmest den strukturelle lingvistik. Flere af de forhold han omtaler har imidlertid analogier i litteraturvidenskaben. Ricoeur kritiserer strukturalismen for at være ensidig idet der lægges for stor vægt på sprogets systemkarakter på bekostning af dets intentionale og dialogiske karakter, og han efterlyser en sammmentænkning af det Saussure har adskilt. På den ene side vælger strukturalisterne at holde sig inden for det lukkede tegnunivers der betragtes som en autonom helhed af indre afhængigheder. På den anden side er dette epistemologiske valg i konflikt med erfaringen om sproget der siger at det også er konkret handling. Valget mellem forskellige betydningsmuligheder er i den konkrete situation bestemt af at sproget handler om omverdenen. Bl.a. under indflydelse af Chomsky foreslår Ricoeur at opmærksomheden ikke blot rettes mod det abstrakte system, men også mod den konkrete funktion: "En montant du système à l'événement dans l'instance du discours, il apporte la structure à l'acte de parole. En retournant de l'événement au système, il apporte à celui-ci la contingence et le déséquilibre, sans quoi il ne pourrait ni changer, ni durer; bref il donne une tradition à la structure qui en elle-même est hors le temps" (Esprit, 1967, s. 820).

Som Ricoeur gør opmærksom på hviler artiklen på den antagelse at sætnings- og udsagnsenheden, der danner discours-niveauet, betyder et brud i hierarkiet af niveauer (ibid. s. 802). Afgørende er om det lader sig gøre at konstituere en lukket helhed af tegn, tilgængelig for en strukturalistisk analyse. Det er muligt fonologisk, leksikalsk og syntaktisk, men sætningen og udsagnet er for Ricoeur fænomener der ikke falder ind under sprogsystemet, men under sprogbrugen, således at det ikke er muligt at differentiere disse størrelser ved funktionsforskelle alene. De har ikke blot den tomme funktion der konstituerer dem i systemet, men henviser også til omverdenen.

Overført til Roland Barthes betyder dette at sprogets transcendent funktion ikke nødvendigvis først aktualiseres ved tekstens henvisning som helhed gennem fortællingsniveauet til en omverden i kommunikationssituationen. Det er muligt at iagttage en varierende grad af referentiel funktion ved udsagn i teksten, og denne er sammen med sprogsystemet forudsætning for læserens forståelse. Heraf kan man slutte at læserens fortolkning har en betydning der er for væsentlig til at kunne udelukkes af den litterære beskrivelse, hvilket igen betyder at vurderingsproblemet er værd at tage op til diskussion på ny.

Når Todorov i sin redegørelse for *les registres de la parole* (Qu'est-ce que le structuralisme? s. 109 - 10) indbefatter det han kalder *discours transitif*, sætningens referentielle funktion, må man i overensstemmelse med ovenstående

ende bemærke at dette fænomen kan være væsentligere end han mener og at det i hvert fald kan være frugtbart at betragte det som sådant. Ud fra et kommunikationsteoretisk synspunkt som Roman Jakobsons (In: Sebeok (ed.): *Style in Language*, 1968, s. 353 - 57) forekommer det ikke berettiget at sætte absolut skel mellem poetiske og andre tekster. I den hos Jakobson anførte kommunikationsmodel har den referentielle funktion lige så lidt monopol som de andre funktioner han medtager, men er en mulighed i forhold til andre funktionsmuligheder, således at en given sætning eller en given tekst kan beskrives som en manifestation af et hierarkisk forhold mellem funktionerne. Dette alternativ til litteratursinteressen vil formentlig være frugtbart eftersom det berettiger at man inddrager betydninger fra sekundære systemer i den litterære analyse.

Adskillelsen mellem litteratur og ikke-litteratur hos Todorov gør sig også gældende på et andet område der er vigtigt i forbindelse med objektivitetsproblemet, idet han beskæftiger sig med de omstændigheder der har indflydelse på det videnskabelige subjekts holdning til objektet. Det kan skifte fra tid til anden hvilke træk man regner for væsentlige og hvilke der regnes for mindre væsentlige ved et litterært værk. Et bestemt værk kan således f.eks. successivt placeres i forskellige genrer, og hertil bemærker han: "Cette notion d'importance qui apparaît, ici comme précédemment, sans que l'on puisse lui donner une meilleure explication, est certainement liée au système littéraire contemporain au chercheur" (Qu'est-ce que le structuralisme? s. 155). For det første støtter denne indflydelse fra samtidigt med forskeren og uden for teksten eksisterende faktorer forståelsen af objektivitetsforestillingen som et intersubjektivitetskrav. For det andet forekommer det uberettiget af begrænse sådanne faktorer til det litterære område, omend man ikke kan beskæftige sig videnskabeligt tilfredsstillende for øjeblikket med hverken de litterære eller andre faktorer indflydelse på dette felt. Men eksempelvis kan den fremherskende interesse i en tid for bestemte genrer, der evt. har betydning for hvordan forskeren placerer et værk i forhold til genremulighederne, udmærket være betinget af ideologiske og sociale forhold i forskerens gruppe eller samfund. Dette kan tjene til understregning af de problemer som knytter sig til kravet om intersubjektivitet.

For at vende tilbage til spørgsmålet om en litteraturhistorisk forskning: en sådan er mulig og man kan være enig med Todorov om at den ikke vil være de litterære værkers historie, men sigte mod en fremstilling af udviklingen ved egenskaberne i den litterære discours (ibid. s. 154); abstraktionen er nødvendig. Men dertil kommer at der må gøres rede for hvilke faktorer der bevirker forandringerne og det bliver da nødvendigt at man ikke blot beskæftiger sig med strukturen i den litterære discours, men også med dens konkrete manifestation. Det er her ændringer indføres og evt. får en sådan betydning at det får konsekvenser for den abstrakte struktur.

Det indskydes at dette ikke betyder at litteraturhistoriens rammer bliver flydende. Grænserne for hvad der måtte tages hensyn til af ekstra-litterære faktorer kan sættes i de enkelte tilfælde ud fra et intersubjektivt væsentlighedskriterium.

Altså må man, som Gerard Genette siger, til de litterære formers historie føje forbindelsen mellem det der er litteratur og det der ikke er det. Litterariteten er en funktion af ikke-litterariteten, som han udtrykker det (Figures, 1966, s. 169), et synspunkt som tilgodeses allerede hos Jurij Tynjanov og Roman Jakobson i de Otte teser til litteratur-og sprogforskningens problemer som de publicerede i 1928. De bemærker i artiklen at litteraturens historie er intimt knyttet til de øvrige historiske rækker og at det er umuligt at opstille en videnskabeligt gyldig overensstemmelse mellem den litterære og de øvrige rækker uden først at have udredet komplekset af specifikke strukturelle love i hver af dem, og at dette i øvrigt er et nødvendigt forarbejde inden man kan løse spørgsmål vedrørende den tendens der kommer til at karakterisere litteraturens udvikling (Jfr. Kursbuch, 1966, s. 74-76). Disse bemærkninger er stadig væsentlige, men også utopiske, og de forekommer at være den strukturalistiske konsekvens når ekstra-litterære faktorer tages i betragtning. Følgen bliver tilsvarende vanskeligheder som møder historismen når den ønsker at gøre sig mere videnskabelig med henblik på litteraturhistoriske opgaver, men med den forskel at problemerne yderligere skærpes p.gr.a. det strengt gennemførte strukturbegreb. Abstrakte strukturbegreber i en eller anden udformning vil formentlig være nødvendige og her har den omtalte strukturalisme ydet et vigtigt bidrag ved at fremhæve dette synspunkt. Den begrænsning som strukturalismen har pålagt sig for at kunne opfylde et naturvidenskabeligt inspireret krav om objektivitet kan imidlertid ikke opretholdes.

V KARAKTERISTIK OG PERSPEKTIVERING

At ingen af de to orienteringer fuldtud kan accepteres ud fra det her anlagte litteraturhistoriske synspunkt hænger sammen med den måde hvorpå de stiller sig til at man som humanistisk forsker er integreret i sit emne. Begge parter synes at være klar over dette forhold, men mens historikerne direkte benytter sig af det, forsøger strukturalisterne at sætte sig ud over det. Heraf kommer da de mere specielle grunde til at man må betragte nogle af de væsentlige karakteristika som ufrugtbare og uholdbare humanistisk-videnskabelige synspunkter.

Sproget er det middel som de begge sætter sig i forhold til emnet igennem. Historikerne anvender et forfinet dagligsprog, hvis sammenhæng mere eller mindre tydeligt dannes af psykologiske og filosofiske tanke- og fore-

stillingsområder, og en vis fagterminologi mht. specielt litterære fænomener, stil, motiv, personer osv., en terminologi der i øvrigt ofte står i afhængighedsforhold til de psykologiske og filosofiske forestillinger. Strukturalisternes bestræbelser går derimod ud på at skabe et systematiseret fagsprog om de specielt litterære fænomener.

Sand videnskabelig erkendelse viser sig for historikerne i overensstemmelsen mellem iagttagelserne og det der til en given tid betragtes som i den forstand dagligdags erfaringer, at de bør have indflydelse på menneskers adfærd. Disse erfaringer kan således også tjene som grundlag for litterær vurdering. I sidste instans vurderes sand videnskabelig erkendelse hos historikerne efter de muligheder den giver for at orientere sig i den reelle virkelighed. Hos repræsentanterne for strukturalismen viser sand videnskabelig erkendelse sig i at iagttagelserne er i overensstemmelse med systemet. Erkendelsen er gyldig så længe ingen væsentlige iagttagelser er i konflikt med systemet.

For strukturalisternes vedkommende ligger muligheden for en relativt høj grad af præcision i kravet om at begreberne defineres i forhold til hinanden inden for systemet. Det sandhedsbegreb som historikerne arbejder med sætter derimod en relativt lav grænse for den præcision der kan opnås ved begrebsdannelsen, idet den logiske og associative forbindelse med de i dagligsproget indeholdte erfaringer skal bevares. På den ene side er imidlertid som sagt strukturalisternes videnskabelige muligheder opnået ved en begrænsning af emnet der gør beskrivelsen inadækvat i forhold til sigtet her, mens på den anden side historikernes beskæftigelse med fænomener, som strukturalisterne har bortvalgt, ikke kan accepteres videnskabeligt p.gr.a. den snævre forbindelse mellem det videnskabelige beskrivelsessprog og dagligsproget, med de mange muligheder for varierende anvendelse, misforståelse og logiske fejl som dette giver.

Det er klart at forskerens individuelle forudsætninger spiller en afgørende rolle i historismen. Men det gør de også i strukturalismen. Eftersom man ikke har mulighed for verifikation som i de eksperimentelle videnskaber er problemet, hvad er en væsentlig egenskab ved objektet, overladt til den enkelte forsker eller gruppe af forskere der må afgøre det efter formålet med det aktuelle arbejde og ved et valg hvis forudsætninger ikke kan indbygges restløst i systemet. Begge parter er og må efter min opfattelse være undergivet de samme fundamentale erkendelsesmæssige vilkår.

Dette muliggør imidlertid også alternativer — og dermed mulighed for samarbejde som skal antydes kort til slut. På baggrund af det omtalte forhold mellem forskningens subjekt og objekt i en humanistisk videnskab som litteraturvidenskab kan man tænke sig to muligheder. Enten kunne man forsøge at udarbejde en generel semiologi som foruden objektet også indeholdt principper for subjektets måde at anskue dette på. Eller man

kunne — bl.a. ved at regulere både abstraktions- og konkretisationsprocessen — forsøge at skærpe den dialektiske metode, således at induktive iagttagelser af stadigt mere omfattende fænomener vekslede med deduktiv begrebsdannelse der kunne fungere som kontrol over for indflydelse fra individuelle forudsætninger og således at induktive iagttagelser kunne hindre evt. deformation og tom formalisering af emnet der er en risiko ved deduktion.

Efter diskussionen af de orienteringer hvis signalement er givet her — ikke at den påstås afsluttet i denne artikel — bør den fortsatte diskussion med litteraturhistorisk sigte som her gælde de ansatser til en sådan semiotologi der måtte findes og den marxistiske litteraturvidenskab, specielt dens videnskabsteoretiske aspekter.

Jørgen Egebak
November 1969

Lars Peter Rømbild

Kommentar til Jørgen Egebak: "Historisme" og Strukturalisme"

Jørgen Egebak har inciterende fremstillet begrænsningerne ved en strukturalisme af objektivistisk og rationalistisk observans og en historisme af subjektivistisk og empiristisk observans, og antydte hvorledes de to retninger ved en gensidig korrektion og befrugtning kunne samarbejde i et periodebestemmelses-projekt: ved en dialektik af deduktive og induktive momenter.

Den aktuelle modsætning mellem to retninger i litteraturforskningen kunne naturligvis også belyses anderledes: personalhistorisk, ideologisk osv.; men Egebak har foretrukket et videnskabsteoretisk perspektiv, som også jeg tror kan være frugtbart, og inden for hvilket jeg tror Egebaks beskrivelse på mange måder er sand. De efterfølgende bemærkninger forsøger at stille eller kommentere nogle problemer i det perspektiv Egebak har valgt.

Grundproblemet er vel for det første hvorledes man definerer "*det litterære materiale*" (Egebak s.55) — i dansk universitetsfaglig sammenhæng forekommer det bestemt ved tradition, dvs. historisk. Men hvis vi antager at vi kunne enes om afgrænsningen af et eller andet korpus af tekster som "*det litterære materiale*" og således vidste hvad det var for fænomener litteraturvidenskabens ræsonnerer over (finder lovmæssigheder i o.lign.), gives der for det andet forskellige måder at *anskue* dette materiale på:

Det kan anskues som autonomt, også kaldet *immanent* ("litteraritet"), eller det kan anskues *integreret* i noget andet (manifestation af det den første anskuelse ville kalde "ikke-litteraritet"). Den første anskuelse kan indgå som moment i den anden (således fx i Jakobsons og Tynjanovs teser) eller den anden som moment i den første (fx marxistisk æstetik).

På en anden led kan det litterære materiale anskues i forhold til tidsforløbet. Det kan ses uafhængigt af dette, altså *akront*: så arbejder man på en generel poetik. Eller det kan ses *diakront*: betragtningen er da historisk, evt. blot annalistisk. Den *synkrone* betragtningsmåde er tvetydig: den kan være et moment i en diakron sammenhæng (periode y mellem den forudgående x og den efterfølgende z), men behøver ikke at være det.

Der er mange mulige og mange faktiske kombinationer af systemerne immanens/integration og akroni/synkroni/diakroni i litteraturforskningen. To eksempler. Undersøgelsen af en litterær forms tilstand, dannelse, forandring, nedbrydning (altså genrehistorie) vil kun kunne foretages af et samarbejde af historiker og strukturalist i Egebaks forstand. En akron undersøgelse af digterværker som manifestation af ikke-litteraritet, fx. af bestemte tematiske, psykologiske eller ideologiske størrelser, kan jeg vanske-